

Л.І. Шологон

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГАЛИЧИНИ ТА БУКОВИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Керівні органи українських вчительських товариств розуміли, що вирішити проблеми української школи та педагогів буде нереально, якщо вчителі не візьмуть активної участі у політичному житті суспільства. Формально педагоги мали можливість скористатися всіма політичними правами, які давала народам Австро-Угорщини їхня конституція. Але реальний політичний статус та авторитет вчителя був дуже низький, що утруднювало доступ освітян до законодавчих та державних органів влади, керівних осередків політичних партій. Завдяки цьому вимоги педагогів не могли стати відомими та зрозумілими для владних структур. Мітинги, демонстрації та звернення до представників державної влади і законодавчих органів не приносили конкретних результатів. Тому для педагогів Галичини та Буковини було дуже важливим підняти свій політичний статус і піднести до такого рівня, щоб із потребами вчителів держава рахувалася. Це можна було зробити завдяки своїй активній позиції щодо демократизації політичної системи в державі загалом та запровадження справедливого для всіх верств населення виборчого законодавства зокрема. Також через співпрацю педагогів із політичними партіями, активну участь у передвиборних акціях, в роботі крайових сеймів та загальноавстрійського парламенту. Крім того, для українських вчителів було дуже важливим виключити будь-які переслідування з боку влади за власні політичні переконання.

Політична діяльність українських педагогів активізувалася на початку ХХ ст. Її спрямовували в Галичині “Взаємна поміч українського

чителства” (ВПУВ) та “Вільна організація українських учителів на Буковині” (ВОУУБ).

28 грудня 1905 р. частина українських вчителів, що належала до товариства ВПУВ, взяла участь в установчих зборах “Товариства народних учителів в Галичині”, які відбулися у Кракові. Для ВПУВ це зібрання було також дуже важливим, адже до неї поступила пропозиція об’єднатися із “Товариством народних вчителів в Галичині”. Внаслідок цього українські педагоги висунули такі вимоги політичного характеру, які вони хотіли бачити в статуті організації, спільної з польськими вчителями:

а) запровадження загального, рівного, таємного і безпосереднього виборчого права до австрійського парламенту та крайових сеймів, а також пропорційної кількості мандатів від кожної національності;

б) впорядкування мовної ситуації в Галичині (використання в державному діловодстві у Східній Галичині української мови, а в Західній – польської). У міжнаціональних стосунках користуватися двома вищезгаданими мовами, на основі національної рівності;

в) поділити крайову адміністративну владу в Галичині на українську з центром у Львові та польську з центром у Кракові [36, с.38].

Провід “Товариства народних вчителів в Галичині” не міг погодитися на внесення таких сміливих пропозицій політичного характеру до своєї програми, хоча відмовив українським вчителям в дуже делікатній формі, не втрачаючи надії бачити їх в своїй організації [36, с.39]. Цілком зрозуміло, що об’єднання двох товариств було нереальним, хоча, як показала практика, вони не ігнорували спільними заходами, в тому числі й політичного характеру, якщо це стосувалось тих питань, які були актуальними для вчителів обох національностей. Проте найважливішим в даній ситуації було те, що українські вчителі Галичини вперше висунули вимоги політичного характеру. Це продемонструвало, що педагоги не тільки переймалися поліпшенням освітнього рівня населення, власними матеріальними та іншими проблемами, а й їхню політичну зрілість, від якої безпосередньо залежала як доля вчителів, так і становище всього українського населення Галичини.

Ще одна спроба галицьких освітян голосно заявити про свої політичні вимоги відбулася на початку 1906 р. У Львові відбулася нарада, в якій взяли участь 20 учителів, що представляли польське “Товариство педагогічне”, та п’ятеро ВПУВ, яка обговорювала питання організації загальнокрайового вчительського віча 11 лютого 1906 р. Українські вчителі внесли пропозицію, щоб у програму виступів на вічі включити доповідь про виборчу реформу до парламенту, бо це питання хвилювало широкі верстви населення. Адже не було найменшого сумніву, що так

звана виборча реформа зробить владу набагато демократичнішою і сприятиме успішному розвитку освіти в краю. Незважаючи на це, більшість польських педагогів не погодились з тим, щоб до програми вчительського зібрання були внесені питання політичного характеру [36, с.42]. А українські педагоги цим продемонстрували свою політичну свідомість і готовність відстоювати політичні права громадян держави.

Ще раз це показав Другий з'їзд українського народного вчителства, що відбувся в Коломиї 22 вересня 1912 р. Серед його рішень було записано таке: “Закликаємо всю українську суспільність з її сеймовими і парламентськими заступниками, щоб після здобуття сеймової виборчої реформи й українського університету у Львові поставити на перше місце своєї політичної і законодавчої діяльності боротьбу за здобуття прав народній школі з вільним українським вчителством” [11].

Вчителі Галичини взяли активну участь у мітингах в Австро-Угорщині, що вимагали демократичного виборчого закону до парламенту. Талановита письменниця та вчителька, активна учасниця товариства ВПУВ Марійка Підгірянкa стверджувала, що саме вчителі організували віча і пояснювали суть виборчої реформи до парламенту: “Ми вимагаємо таких виборчих законів, щоб усі чоловіки й жінки, селяни, робітники, хоча би й найбідніші мали право віддати свій голос особисто за таку людину, яку знають, яка жие з народом, співчуває його недолі і прагне домогтися кращого життя для нього” [2, арк.9]. Це підтверджує той факт, яку важливу роль відігравало вчителство на селі в громадському житті.

Українські педагоги Буковини також критикували виборче законодавство, що, на їхню думку, було недемократичним, бо давало перевагу одним верствам населення над іншими у забезпеченні політичних прав. Педагоги співпрацювали з прогресивним парламентським об'єднанням під назвою “Вільнодумний союз”, яке було створено 19 вересня 1903 р. [9, с.270]. Вчителі підтримали демократично настроєних депутатів, які представляли різні національності буковинського краю і серед найважливіших програмних засад яких були реформа виборчого законодавства, ліквідація феодальних пережитків, вирішення проблем, що стояли перед шкільництвом та ін. Українські освітяни 20 вересня 1903 р. на вічі всього буковинського вчителства висловили повну підтримку “Вільнодумному союзу” [34].

Після розпаду “Вільнодумного союзу” українських депутатів почала критикувати частина вчителів. 6 серпня 1905 р. було створено “Екзекутивний комітет руского учительства” на чолі з К. Даниляком, який повністю відмежувався від цієї критики. З цього приводу вчитель-

ська газета “Промінь” писала: “Все це вказує на політичну зрілість руского учительства, котре стану справу зуміло погодити із потребами легальнонародними” [30]. В свою чергу, зібрання українських вчителів Буковини в 1905 р. ще раз продемонструвало свою прихильність “Вільнодумному союзові” [14].

Педагоги, що належали до ВОУУБ, обговорюючи виборчу реформу до Буковинського сейму, висловилися проти запровадження спеціальної “учительської курії”, як це пропонували освітяни, що належали до крайового “Екзекутивного комітету руского учительства”. Українські вчителі вважали, що вони повинні боротися за своє представництво в законодавчих органах в рівних умовах з усією інтелігенцією краю [13].

Співпраця вчителів із народовцями була ефективною, адже легально визнаним є той факт, що українська початкова школа стала справді національною завдяки позиції та діяльності політичних об’єднань та партій національно-демократичного спрямування. Українські педагоги, з одного боку, вітали такий стан речей, насамперед, це стосувалося тих, що належали до товариства “Українська школа”. З іншого ж боку, вони критикували, що національні інтереси з року в рік представляли одні й ті ж політики (С.Смаль-Стоцький, М.Василько, О.Попович та ін.). Саме “Екзекутивний комітет руского учительства” та створена на його основі ВОУУБ стали в опозицію до такого стану справ у політичному житті Буковини [6, с.677].

Серед частини буковинських вчителів були поширені ідеї автономізму, які з новою силою почали розповсюджуватися в краї на початку ХХ ст. Слід сказати, що керівні органи таких педагогічних організацій, як ВОУУБ та Товариство учителів вищих шкіл ім. Сковороди різко висудили їх, справедливо мотивуючи це тим, що не слід протиставляти українців, що живуть в різних коронних краях та державах, адже за таких переконань будувати в майбутньому власну державу чи навіть автономію в складі Австро-Угорщини буде дуже важко [3].

Загалом, на відміну від галицького вчительства, освітяни Буковини були більш активними, завдяки своїй позиції могли реально впливати на демократизацію суспільних процесів та боротися за свої політичні права. Хоча дуже часто активна громадянська позиція педагогів викликала неоднозначну реакцію у суспільстві. В.Сімович згадує: “Хто знає передвоєнні часи на Буковині, той не може заперечити, як багато зробило народне вчительство для національної справи в нашому краї. Але ж таки задалеко вже було зайшло політиканство в його лавах. Самовпевненість, що ось, мовляв, ми, вчителі – підстава всього національного життя, так врзалась у свідомість загалу вчительства, що не так уже легко було з усім цим боротися” [31, с.19].

Впливати на політичне життя суспільства та відстоювати свої громадянські права українські педагоги не могли без співробітництва з політичними партіями. В 1909 р. товариство “Взаємна поміч” почало співпрацювати з Українською Національно-Демократичною партією (НДП). Народний Комітет цієї партії видав брошуру “Наша школа в ярмі”, в якій говорилося, що освітнє питання є одним із найважливіших в програмі партії [1, с.3]. Слід сказати, що саме до НДП вступило найбільше українських вчителів Галичини. Набагато менше педагогів було в Українській радикальній партії та незначна частина об'єднувалася навколо Української соціал-демократичної партії. Серед членів москвофільської течії освітян майже не було.

Українські вчителі мали значне представництво навіть в керівних осередках НДП. 25 педагогів входили до Ширшого Народного комітету та один представник (голова ВПУВ Маріян Якимовський) до Тіснішого Народного комітету в 1910 р. [36, с.72]. На народному з'їзді НДП 25-26 грудня 1911 р. у Львові була присутня велика кількість педагогів – членів ВПУВ [38]. Народний з'їзд вищезгаданої партії у грудні 1913 р. приділив значну увагу шкільним питанням. Серед його вимог були наступні: видання демократичного службового законодавства та підвищення заробітної плати вчителям, підтримка законодавчими органами вимог педагогів, поділ Крайової шкільної ради на окремі національні секції, збільшення числа українських шкіл [37]. Найбільш успішним прикладом взаємодії було те, що НДП під час виборчої кампанії до Галицького сейму в 1914 р. дала згоду внести до своїх списків шестеро вчителів, що належали до ВПУВ [15].

Українські педагоги Буковини в кінці ХІХ ст. активно залучилися до політичної діяльності, були учасниками першого політичного товариства в краї “Руська Рада”. Це не було випадковим, бо в галузі освіти націонал-демократи вимагали якнайскорішого заснування української гімназії у Чернівцях, чотирикласних та виділових шкіл відповідно в селах та повітових містах краю, призначення для українських повітів шкільними інспекторами тільки українців, ведення діловодства в українських школах рідною мовою [28]. С.Смаль-Стоцький у своїй статті “Політика реальна”, що була свого роду програмою дій народоців, звертає увагу на розвиток шкіл та збільшення числа національно свідомої інтелігенції [33]. На початку ХХ ст. в політичних організаціях народоців збільшилася кількість українських вчителів (у першу чергу, членів товариства “Українська школа”). Таким чином, станом на 1914 р. найбільше українських педагогів Буковини були членами організації національно-демократичного спрямування Української Національно-Демократичної та Української Народної партій [18; 20; 29].

Активна участь українських педагогів в діяльності політичних партій сприяла підвищенню політичної свідомості вчителів, які поступово прийшли до розуміння, що необхідно докласти і власних зусиль, аби та чи інша партія, що підтримує вимоги освітян, мала можливість провести своїх представників до законодавчих органів влади.

2 квітня 1907 р. було створено “Крайовий виконавчий Комітет Народного вчителства в Галичині” (до нього входили і представники від ВПУВ). Він звернувся із закликом до вчителів взяти активну участь у парламентських виборах, а також проводити агітацію за тих кандидатів, які безперечно підтримують вимоги вчителів і переймаються станом української освіти. Для того, щоб передвиборна діяльність була ефективною, створили повітові виборчі комітети, які діяли солідарно з виборчими комітетами демократичних партій. Ця політична діяльність народного вчителства принесла конкретні результати, адже педагоги були причетними до збільшення українського парламентського представництва [36, с.52].

Під час наступних виборів до австрійського парламенту в 1911 р. провід товариства “Взаємна поміч” звернувся до вчителів, аби пояснити своє розуміння політичної ситуації. У зверненні було сказано, що політичні партії демократичного спрямування повели себе не досить тактовно щодо народних вчителів, не залучивши їх до безпосередньої участі у передвиборній боротьбі, адже педагоги в Буковині, Чехії та інших краях Австро-Угорщини плідно працюють на користь національної справи. Незважаючи на це, автори звернення просили вчителів не висувати власних кандидатур, а підтримати демократично настроєних кандидатів у депутати, висловлюючи при цьому надію, що надалі українські політики виправлять свої помилки. 2 листопада 1911 р. було прийнято рішення створити “Учительський організаційно-виборчий комітет”, перед яким було поставлено завдання заздалегідь розпочати підготовку до наступних виборів [35].

На позачергових виборах до Галицького сейму в 1913 р. вчителів знову не було серед кандидатів у депутати в партійних списках, оскільки педагоги не зуміли швидко зорієнтуватися в політичній ситуації в краї. Але саме вони на заклик президії “Крайового Виконавчого комітету” агітували за тих депутатів, що виступали за демократизацію виборчого законодавства, адже було цілком зрозумілим, що тільки це допоможе вирішити найважливіші проблеми педагогів [19].

Неабияке значення для організації політичної діяльності вчителів мав “Центральний організаційний комітет українського вчителства” (організація політичного характеру, що діяла в рамках ВПУВ напівлегально).

Отже, галицьке вчителство завдяки своїй активній позиції під час виборчих кампаній, з одного боку, зробило дуже багато, аби збільшити представництво українців у законодавчих органах, а з іншого, – набуло досвіду політичної боротьби, щоб у майбутньому забезпечити й народним вчителям мандати в представницьких органах влади.

Українські вчителі Буковини уже в кінці XIX ст. брали активну участь у виборах, оскільки більшість із них мали стійкі переконання. Крім цього, педагоги допомагали сільському населенню краю визначитися із своїми політичними симпатіями. Народні вчителі були нечисленними представниками української інтелігенції Буковини, тому справедливо вважали, що їхня суспільна позиція може суттєво вплинути на те, щоб депутати-українці представляли їх в законодавчих органах [8, арк.15].

Проте найбільш активно педагоги, що належали до товариства “Українська школа” та ряду політичних вчительських об’єднань, продемонстрували свою політичну зрілість, підтримуючи на позачергових виборах до сейму в 1907 р. претендентів від “Вільнодумного союзу”, усвідомлюючи, що тільки він міг ефективно захищати права педагогів у сеймі. Українське вчителство в цей час висунуло вимогу, щоб один з кандидатів у депутати був їхнім представником. Зокрема, таким претендентом став учитель А.Барбір. Після переговорів між педагогами та депутатами М.Васильком і С.Смаль-Стоцьким цю пропозицію було знято. А.Барбір відмовився бути кандидатом, але лідери народовства зобов’язалися максимально врахувати вимоги учителів [9, с.278].

Вибори до Галицького сейму в 1914 р. проводилися на основі нового законодавства, що передбачало для українців національні виборчі округи. Передвиборна кампанія зацікавила все суспільство [23]. Не могло залишитися осторонь неї і українське вчителство. Саме тому педагоги, що належали до товариства ВПУВ, вже в грудні 1913 р. організували “Крайовий комітет політичної організації українського вчителства”. Головою комітету було обрано М.Якимовського, секретарем І.Ющишина. Було розроблено ряд вказівок осередкам ВПУВ на місцях щодо організації виборчих комітетів у всіх повітах краю. 8 квітня 1914 р. “Крайовий комітет” скликав з’їзд представників учителів, на який зібралось 150 делегатів. Учасники з’їзду відзначили неабияку роль українських вчителів у національно-культурному житті рідного народу, але також звернули увагу й на те, що до цього часу педагоги не мали можливості реалізувати свої знання та досвід у законодавчих органах влади. Внаслідок дискусії “Крайовий комітет політичної організації” прийняв рішення висунути на виборах 1914 р. ряд вчительських кандидатур [16]. У списках НДП в різних виборчих округах були члени ВПУВ І.Ющишин, І.Білинський,

М.Якимовський, І.Сторонський, І.Вертиполох, Д.Великанович. Кандидатом у депутати від радикальної партії в окрузі Отинія – Надвірна став активний член проводу ВПУВ А.Домбровський. Керівництво вищезгаданих партій погодилося з таким рішенням “Крайового комітету”, зі свого боку підтримувало його у виборчих округах. Кандидати відразу розпочали роботу з виборцями, але війна перервала їхню працю [17].

Українське вчителство Буковини, яке поступово ставало вагомою силою в політичному житті краю, також хотіло бачити в представницьких органах педагогів, які б відстоювали їх інтереси. “Екзекутивний комітет руского учительства”, що 4 грудня 1906 р. зібрав перше віче українських педагогів початкових шкіл, обговорив поряд з іншими питаннями підготовку до парламентських виборів 1907 р. В результаті освітяни висунули вимогу, щоб одним із українських депутатів став учитель [26]. Представники народовців прислухалися до цієї вимоги, тому під час виборів 1907 р. С.Смаль-Стоцький зняв свою кандидатуру на користь народного учителя М.Спинула [22]. Сам депутат згадував: “Завдяки вірності солідарності нашого учительства взагалі, як так же невсипучої (невтомної. – Л.Ш.) праці товаришів моєго виборчого округу з осібна; завдяки підтримки моєї кандидатури зі сторони наших же свідомих одиниць зпоміж селянства вийшов я послом і то значною більшістю відданих голосів” [32]. Це свідчило про згуртованість українського вчителства в краї та демонструвало, що воно користувалося неабияким авторитетом як серед політиків, так і серед населення.

Педагоги – члени ВОУУБ вирішили взяти активну участь у виборих до Буковинського сейму 1911 р. Провести вчительські кандидатури до сейму без підтримки політичних партій було неможливо, тому керівництво “Вільної організації” вирішило піти на компроміс із українськими націонал-демократами. Саме їх ця вчительська організація найчастіше критикувала на сторінках свого фахового часопису “Каменярі”. Віче українського учительства, скликане крайовою екзекутивою “Вільної організації” 5 лютого 1911 р., висунуло двох кандидатів у депутати від своєї організації – К.Даниляка та І.Карбулицького [4]. Після переговорів із М.Васильком їх було включено у списки претендентів на депутатські мандати від народовців. Більшість політичних сил краю негативно оцінила такі дії “Вільної організації”. Одна з газет писала: “Ціле учительство попало в ганблячу політичну зависимість” [5]. Проте вже 11 березня 1911 р. К.Даниляк та І.Карбулицький зняли свої кандидатури, відчуваючи брак підтримки серед майбутніх виборців [7, с.3]. М.Василько у своєму листі у відповідь на такий політичний крок народних вчителів назвав його розумним та виваженим [25]. Все ж таки депутатом сейму став український

вчитель початкової школи М.Гавришук (член ВОУУБ), який балотувався в списках соціал-демократичної партії [29].

Отже, вчительство як в Галичині, так і на Буковині доклало чимало зусиль, аби мати своїх представників у законодавчих органах держави. Більшим успіхом у цьому плані увінчалася політична діяльність буковинського вчительства. Слід сказати й про те, що такі депутати парламенту та крайових сеймів, як О.Барвінський, А.Вахнянин, О.Попович, Є.Пігуляк, С.Смаль-Стоцький та ряд інших були педагогами за фахом та активними учасниками українських вчительських товариств, хоча вважалися лише представниками політичних партій.

Політична діяльність педагогів дуже часто не знаходила розуміння з боку державних органів влади. 19 і 20 серпня 1913 р. на засіданні виконавчого комітету “Союзу слов’янського вчительства в Австрії” (члени якого були ВПУВ та ВОУУБ) було обговорено серед інших питань і реферат народного вчителя п. Скаля на тему “Громадянські права вчителя і свобода його совісті”. Чеський педагог зібрав чимало матеріалу, який переконливо доводив, що постанови Основного державного відомства від 21 грудня 1869 р. про права громадян держави стосовно народного вчительства існують тільки на папері, бо їх обмежують положення державних та крайових законів, різні міністерські розпорядження, постанови крайових шкільних рад і найбільше звичайно дії представників державної влади, які дуже часто безпідставно карали педагогів за їхні політичні переконання. Було вирішено до кінця травня 1914 р. зібрати всім слов’янським вчительським організаціям детальний матеріал з цього приводу, обговорити його на з’їзді слов’янських педагогів у Празі в 1915 р. та видати окремою брошурою [36, с.92].

Якщо б військові події не перешкодили цьому, то педагоги Галичини зібрани б величезну кількість прикладів упередженого відношення влади до тих, хто брав активну участь у політичному житті краю. Публікації у вчительських періодичних виданнях та листи педагогів до депутатів сейму та парламенту зі скаргами і проханнями про допомогу яскраво свідчили про це. Саме тому члени товариства ВПУВ вимагали скасування параграфу 9 крайового шкільного закону від 1873 р. (дозволяв представникам влади без вагомих причин звільнити вчителя з роботи). Адже саме це гарантувало б педагогам, що їх не буде покарано за політичну чи культурну діяльність в громадах [10]. Проте ні скасування вищезгаданого положення галицького крайового закону, ні прогресивного дисциплінарного законодавства народні вчителі Галичини так і не одержали.

Відношення представників державної влади Буковини до політичної діяльності педагогів було набагато ліберальнішим, несправедливі

адміністративні покарання тут були рідкістю [21]. Щоб освітяни мали гарантію і надалі, що їх не будуть карати за ті чи інші політичні погляди, вчительські організації (“Українська школа”, ВОУУБ) виступали за прийняття демократичного дисциплінарного закону. Саме тому 28 грудня 1903 р. законопроект, що вводив крайові та повітові дисциплінарні суди, склад яких формувався учительськими повітовими конференціями, був підтриманий депутатами в сеймі. Газета “Буковина” з цього приводу писала: “Суддів будуть собі вибирати самі учителі і будуть мати над собою таку владу, на яку самі заслужили” [12]. Крім того, законопроект гарантував педагогам захист їхніх конституційних прав. В параграфі 1 було записано, що реалізація політичних прав вчителями не може бути предметом дисциплінарного слідства. Не менш важливим було те, що з числа адміністративних покарань було вилучено “службові перенесення” [24]. “Закон в справі дисциплінарного трактування учителів громадських народних шкіл” не одразу був підписаний імператором і з численними зауваженнями був повернутий до Буковинського сейму на доопрацювання. Все ж таки в результаті педагоги Буковини одержали демократичне дисциплінарне законодавство, яке захищало їх права, в тому числі й політичні [21].

Українські педагогічні товариства активно боролися за реалізацію та захист своїх політичних прав, вели пропагандистську діяльність в цьому напрямку серед населення, в першу чергу сільського. Їхня громадська позиція суттєво вплинула на демократизацію суспільних процесів у державі. Тісна співпраця з українськими політичними партіями сприяла тому, аби вимоги педагогів вносилися до їхніх програмних положень. Депутати, що були представниками народних вчителів, могли вибороти мандат до парламенту чи сейму завдяки підтримці впливових політичних сил, проте їхня діяльність в представницьких структурах продемонструвала громадянську зрілість та виваженість і посприяла підвищенню авторитету педагогів у державі. Завдяки зусиллям педагогів Буковини був прийнятий закон, який захищав їхні політичні права. Отже, ряд українських педагогічних організацій (ВПУВ, ВОУУБ та деякі інші) стали вагомими чинниками в політичному житті держави на початку ХХ ст.

1. Бачинський В. Наша школа в ярмі. – Львів, 1908. – 58 с.

2. Библиотека ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 175 (Підгорянка). – Спр. 32. – Зош. 2. – 11 арк.

3. Буковина для буковинців // Каменярі. – 1909. – 10 липня.

4. Віче укр. учительства // Каменярі. – 1911. – 10 лютого.

5. В справі виборів до сойму! // Борба. – 1911. – 10 березня.

6. Гімліш Т. Буковина 1894-1914 // Українська загальна енциклопедія. – Львів – Станіслав – Коломия, 1934. – Т. 3 – С.674-678.

7. Герасимович І. Хто причинився до компромітації укр. учительства при перших загальних виборах до буковинського Сойму краєвого? – Чернівці, 1911. – 42 с.

8. Державний архів Чернівецької області. – Ф.10 (Чернівецька дирекція поліції). – Оп.1. – Спр.685.
9. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. – Чернівці, 1999. – 574 с.
10. Дович Галицьке шкільництво під національним оглядом // Учительське слово. – 1914. – 1 липня.
11. Другий краєвий з'їзд українського народного учительства в Коломиї // Учительське слово. – 1912. – Ч.2.
12. Закон в справі дисциплінарного трактування учителів публичних народних шкіл // Промінь. – 1904. – 15 лютого.
13. Засіданє учит. екем. комітету // Буковина. – 1909. – 15 вересня.
14. Збори руского учительства Чернівецького повіту // Буковина. – 1905. – 21 липня.
15. З'їзд від поручників українського народного учительства // Діло. – 1914. – 11 квітня.
16. Краєвий довірочний з'їзд відпоручників українського народного учительства // Учитель. – 1914. – 20 квітня.
17. Краєвий комітет політичної організації українського народного вчительства // Учительське слово. – 1914. – 1 липня.
18. Крайова конференція української соціал-демократичної партії на Буковині // Борба. – 1914. – Ч.1.
19. Народне учительство і вибори // Діло. – 1913. – 18 червня.
20. Начерк організації “Народної партії” // Україна. – 1913. – 30 жовтня.
21. Наш дисциплінарний закон // Каменярі. – 1910. – 25 січня.
22. Миколай Спину, перший посол до австрійської Ради державної з поміж укр. учительства // Промінь. – 1907. – 1 червня.
23. Новий виборчий закон до галицького сейму // Діло. – 1914. – 30 липня.
24. Новий закон дисциплінарний для буковинських учителів // Буковина. – 1904. – 24 січня.
25. Отверте письмо п. посла Миколая Василька до товаришів Данилюка й Карбулицького // Каменярі. – 1911. – Ч.5.
26. Перше віче українського учительства на Буковині // Промінь. – 1906. – 15 грудня.
27. Перемога ідей // Каменярі. – 1911. – 10 квітня.
28. Програма народовців, а дотеперішні хиби в єї проведенню // Буковина. – 1892. – 31 січня.
29. Програма Української радикальної партії // Громадянин. – 1909. – 25 лютого.
30. Руське учительство супроти політичної кризи на Буковині // Промінь. – 1905. – 1 липня.
31. Сімович В. Степан Смаль-Стоцький, як шкільний діяч і педагог. – Львів, 1939. – 20 с.
32. Слово до руского учительства // Каменярі. – 1910. – 5 січня.
33. Смаль-Стоцький С. Політика реальна // Буковина. – 1896. – 8 березня.
34. Справи краєві // Буковина. – 1905. – 11 серпня.
35. Справи учительські в парламенті // Діло. – 1911. – 20 грудня.
36. Товариство Взаємна поміч українського учительства 1905-1930. – Львів, 1932. – 339 с.
37. Шкільні справи на “Народнім з'їзді” в 1913 р. // Учитель. – 1914. – 20 лютого.
38. Шкільні справи на посліднім “Народнім з'їзді” в 1913 р. // Учитель. – 1912. – 20 січня.

L.I. Shologon

POLITICAL ACTIVITY OF THE UKRAINIAN PEDAGOGICAL ORGANIZATIONS OF HALYCHYNA AND BUKOVYNA IN THE END OF THE 19TH – AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

In this article the place and role of public organizations of the Ukrainian teachers in political life of Halychyna and Bukovyna are analyzed. The political activity of such organizations as “Mutual Aid of the Ukrainian teachers” in Halychyna and “Free organization of the Ukrainian teachers in Bukovyna” is shown. Their activity was directed on realization and protection of the rights of the teachers. The teacher's organizations closely cooperated with the ukrainian political parties.